

Білозор Людмила Василівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Белозор Людмила Васильевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Belozor Ludmila

*candidate of economic sciences, associate professor
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПРОБЛЕМЫ УЧЕТА ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА INTELLECTUAL CAPITAL ACCOUNTING ISSUES

Анотація. У статті розглянуто різні підходи до тлумачення сутності інтелектуального капіталу, його структури та оцінювання, запропоновано визначення інтелектуального капіталу з позицій бухгалтерського обліку, визначено зв'язок з оборотними активами як об'єктом бухгалтерського обліку.

Обґрунтовано необхідність дослідження питання інтелектуального капіталу в сучасній системі господарювання для формування стійких конкурентних переваг. Досліджено погляди різних науковців щодо необхідності аналізу «невидчимої» сфери функціонування підприємства. Виявлено негативні наслідки неможливості відображення всіх компонентів інтелектуального капіталу у фінансовій звітності.

Ключові слова: інтелектуальний капітал; людський капітал; структурний капітал; інтелектуальна власність; нематеріальні активи; оборотні активи; оцінювання інтелектуального капіталу; облік інтелектуального капіталу.

Аннотация. В статье рассмотрены различные подходы к толкованию сущности интеллектуального капитала, его структуры и оценки, предложено определение интеллектуального капитала с позиций бухгалтерского учета, определена связь с оборотными активами как объектом бухгалтерского учета.

Обоснована необходимость исследования вопроса интеллектуального капитала в современной системе хозяйствования для формирования устойчивых конкурентных преимуществ. Исследованы взгляды различных ученых о необходимости анализа «невидимой» сферы функционирования предприятия. Выявлены негативные последствия невозможности отображения всех компонентов интеллектуального капитала в финансовой отчетности.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал; человеческий капитал; структурный капитал; интеллектуальная собственность; нематериальные активы; оборотные активы; оценивания интеллектуального капитала; учет интеллектуального капитала.

Summary. The article discusses different approaches to the interpretation of the essence of intellectual capital, its structure and evaluating proposed definition of intellectual capital accounting positions, defined relationship with the object as non-current assets accounting.

The necessity of study on intellectual capital in modern economic system to create a sustainable competitive advantage. Scientists studied different views on the need for analysis of the «intangible» areas of the enterprise. Revealed the negative effects of the inability to display all components of intellectual capital in the financial statements.

Key words: intellectual capital; human capital; structural capital; Intellectual Property; intangible assets; non-current assets; evaluation of intellectual capital; accounting intellectual capital.

Постановка проблеми. Нині значущість знань зростає, випереджаючи роль засобів виробництва і природних ресурсів. Сучасне підприємство характеризується не тільки виробництвом продукції, але й виробництвом знань. Тобто імідж підприємства має бути оцінений величиною інтелектуального капіталу [1, с. 262]. Відсутність на українських підприємствах всебічної повноцінної інформації про стан інтелектуального капіталу не дозволяє визначити пріоритетні напрями його використання й розвитку. Тому в сучасних умовах в теорії та практиці бухгалтерського обліку постає необхідність в оцінці та обліковому відображенні інтелектуального капіталу та його складових. Це дозволить враховувати інтелектуальний капітал у формуванні вартості підприємства та забезпечить прийняття стратегічних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами сутності та бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу займалась велика кількість вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, окремі питання окреслені у працях Л. Алканіз, К.А. Багріновського, В.Д. Базилевича, Е. Брукінга, Л. Едвінсона, І.В. Журавльової, Р.С. Каплана, А.Н. Козирева, С.Ф. Легенчука, Б.Б. Леонтьєва, І.І. Просвіриної, М.С. Пушкаря, Р. Рослендера, Т. Стюарта та інших [2, с. 103–104].

Однак, наразі, низка проблем залишається невирішеною, зокрема: визначення сутності та ролі інтелектуального капіталу з позицій бухгалтерського обліку, розкриття структури інтелектуального капіталу, його оцінювання та відображення у звітності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності інтелектуального капіталу, розкриття структури інтелектуального капіталу, його оцінки, розробка пропозицій щодо відображення інтелектуального капіталу у звітності, виявлення основних проблеми обліку інтелектуального капіталу та розробка пропозицій щодо їх вирішення, приймаючи до уваги особливості обліку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальний капітал — предмет широкого обговорення науковцями, тривають дискусії щодо визначення його економічної сутності, але оскільки поняття є багатозначним, то єдиного чіткого визначення немає.

Інтелектуальний капітал (від лат. *Intellectualis capitalis* — розумовий головний або головні пізнання) — це один з різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює одночасно характерну лише йому специфіку і особливості. Тобто, інтелектуальний капітал — це знання, які можуть бути оцінені та виражені у формі прибутку. Таке широке визначення охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новини, які можуть бути інновацією і приносити додатковий прибуток.

Л. Едвінсон та М. Мелоун зазначають, що інтелектуальний капітал є одним із найбільших джерел фінансування суб'єктів господарювання, що визначається особливим видом ресурсів — трудовими ресурсами, якими підприємство не може володіти у зв'язку з неможливістю їх відчуження [3, с. 430].

У сучасній фаховій літературі під інтелектуальним капіталом розуміють сукупність інтелектуальних активів, до яких можуть бути віднесені:

- ринкові активи (нематеріальні активи, пов'язані з ринковими операціями);
- інтелектуальна власність як актив (авторські права, патенти, торгові марки товарів і послуг, ноу-хау, торгові таємниці);
- людські активи (сукупність колективних знань співробітників підприємства, їх творчих здібностей, наявність лідерських якостей);
- інфраструктурні активи (технології, методи і процеси, які роблять роботу підприємства можливою) [4, с. 9].

Сутність інтелектуального капіталу як результату полягає у його здатності до приросту та забезпечення конкурентних переваг підприємства (Е. Брукінг, Т. Стюарт, Д. Клейн, Л. Прусак) [5, с. 336].

Заслугує на увагу визначення інтелектуального капіталу, запропоноване А.С. Фроловою. «Інтелектуальний капітал — це сукупність невлених активів, які виражені у вигляді знань, навичок, виробничого досвіду конкретних людей (людські авуари) і вловимих нематеріальних активів у вигляді патентів, баз даних, програмного забезпечення, знаків і ін., які продуктивно використовуються з метою максимізації прибутку, підвищення вартості активів підприємства або інших економічних і технічних результатів» [6, с. 903].

Легенчук С. зазначає, що для потреб бухгалтерського обліку інтелектуальний капітал необхідно визначати як сукупність наявних інтелектуальних активів (людський, структурний, клієнтський капітал) підприємства, які забезпечують йому конкурентні переваги на ринку. Він визначив причини бухгалтерського відображення інтелектуального капіталу, зокрема: забезпечення прийняття рішень користувачами та прозорості звітності; відображення в обліку ринкової вартості підприємства; вимірювання інтелектуального капіталу з метою гармонізації мікро- і макрообліку [7, с. 5].

Інтелектуальний капітал є довгостроковим ресурсом, який підприємство використовує протягом терміну більше одного року. Крім того, деякі елементи інтелектуального капіталу можуть мати визначений термін корисного використання, який може бути обумовлений контрактом. Світовою практикою підтверджено, що використання інтелектуального капіталу

(брендів, кваліфікації працівників, клієнтської бази) дає великі майбутні економічні вигоди, а також підвищує ринкову вартість підприємства. Однак інколи зовнішні чинники (попит на продукцію, банкрутство конкурентів, природні умови), невідконтрольні підприємству, взаємодіючи між собою, можуть створювати додаткові переваги для підприємства та синергетичний ефект. Такі ефекти не варто визначати елементами інтелектуального капіталу, оскільки вони не придбані і не створені підприємством, а також не контролювані ним.

Узагальнюючи всі зазначені підходи з позицій бухгалтерського обліку, слід зазначити, що під інтелектуальним капіталом варто розуміти сукупність активів та інших інтелектуальних ресурсів, що не мають фізичної форми, на які суб'єкт господарювання має право власності або користування, термін корисного використання яких складає більше одного року (операційного циклу) або їхня вартість є більшою 6000 гривень (за умови, якщо термін використання менше одного року), а їх використання призведе до збільшення ринкової вартості підприємства у майбутньому [2, с. 107].

Розрахунок інтелектуального капіталу, як правило, проводиться у три етапи: оцінка вартості інтелектуального капіталу, дослідження основних факторів впливу на формування інтелектуального капіталу та відображення інформації про інтелектуальний капітал у бухгалтерському обліку.

Розглядаючи поняття інтелектуального капіталу, слід проаналізувати його складові. До інтелектуального капіталу автори Н. Гавкалова та Н. Маркова включають чотири елементи: технологічний, клієнтський, персональний та соціальний капітал, приєднуючись при цьому до думки інших авторів, що соціальний капітал може бути визначений як деякий набір суспільних відносин, що мінімізує операційні витрати інформації в межах всієї економіки [8, с. 60].

Проте, переважна більшість дослідників стверджує, що він складається з клієнтського, людського, організаційного капіталу. Хоча нині людський капітал не знайшов відображення у системі бухгалтерського обліку, оскільки вважається, що він не пов'язаний з активами.

Незважаючи на різноманітність методів оцінки інтелектуального капіталу, не існує єдиного підходу, який був би визнаний більшістю фахівцями як основний. За підрахунками К. Свейбі [9] станом на січень 2015 р. нараховується 42 методи вимірювання вартості інтелектуального капіталу. Щодо бухгалтерських методів кількісного виміру інтелектуального капіталу, встановлено, що вони орієнтовані як на зовнішню оцінку (при виникненні гудвілу), так і на внутрішню (при створенні нематеріальних активів).

Проблемною є оцінка об'єктів нематеріальних активів, що створені працівниками підприємства самостійно. Унікальні об'єкти нематеріальних активів часто не враховуються у балансі, або їх облікова вартість значно нижча від ринкової. Це призводить до заниження майнового стану підприємства. Причиною такої ситуації є відсутність стандартів оцінки вартості нематеріальних активів.

Деякі вчені пропонують створення спеціальної об'єднаної бази даних, що буде містити інформацію про всі об'єкти інтелектуального капіталу, у якій буде проводитись постійний моніторинг цін ринку, результати якого через мережу Інтернет надходитимуть на підприємства для відображення переоцінки об'єктів у бухгалтерському обліку [10, с. 104].

Американський інститут сертифікованих публічних бухгалтерів (АІСРА) був однією з перших професійних організацій, яка почала працювати над питанням відображення елементів інтелектуального капіталу у бухгалтерському обліку. Першим кроком було створення Комітету з питань фінансової звітності у 1991 р. та підготовка звітів у 1994 р. та 2001 р., де зазначалось, що інформація, яка надається у фінансовій звітності, не відповідає вимогам інвесторів та кредиторів, а тому потребує додаткової інформації у примітках до фінансової звітності про нематеріальні активи [11]. Проте на цьому дослідження АІСРА закінчились.

Деякі компанії, зокрема датські та іспанські, складають і публікують окремі звіти про інтелектуальний капітал разом із фінансовою звітністю [12, с. 216–217]. Проте до складання таких звітів ще немає загальних підходів. У 1997–2000 р. Данське агентство з торгівлі розробило рекомендації щодо звітування про інтелектуальний капітал. Згідно з рекомендаціями, звіт складався з 4 елементів:

- «опис інтелектуальних ресурсів підприємства» (knowledge narrative), за допомогою якого у звіті пояснюються головні управлінські цілі та скільки інтелектуальних ресурсів потрібно витратити для цього;
- «виклики управління» (management challenges), за допомогою яких адміністрація підприємства визначає, як між собою пов'язані інтелектуальні ресурси, які з них найбільш необхідні для реалізації цілей суб'єкта господарювання (тобто визначення бізнес-моделі підприємства);
- «ініціативи» (initiatives), тобто визначення конкретних дій для реалізації запланованих цілей, які цілі є пріоритетними тощо;
- «показники» (indicators), за допомогою яких вище керівництво оцінює економічний ефект від використання інтелектуального капіталу [13, с. 108; 14, с. 50–51].

Використання таких звітів про інтелектуальний капітал як додаток до фінансової звітності має низку переваг, оскільки, з одного боку, це надає можливість керівництву підприємства зрозуміти потенціал власних інтелектуальних ресурсів, а з іншого — дає додаткову інформацію для інвесторів та кредиторів, що може зменшити ризик при інвестуванні чи наданні кредитів. Використання таких звітів може бути корисним у таких ситуаціях [2, с. 110–111]:

- для підвищення економічної безпеки підприємств, особливо в інтересах «малих» акціонерів (пайовиків), які не мають доступу до обмеженої інформації про нематеріальні активи та інші інтелектуальні ресурси;
- зниження ймовірності інсайдерської торгівлі інформацією про інтелектуальний капітал конкурентам чи іншим зацікавленим сторонам;
- для зменшення ціни на капітал тощо.

Для вітчизняних підприємств також було б доцільним використання такого підходу для інформування зацікавлених осіб про інтелектуальний капітал підприємства.

Висновки. На сьогодні відбуваються важливі економічні трансформації, пов'язані з інтенсифікацією накопичення і використання інтелектуального капіталу.

Якщо раніше визначальними факторами розвитку були матеріально-речовинний і фінансовий капітали, то у сучасному світі інтелектуальний капітал набуває все більшого значення. Як вважають різні вчені-економісти, інтелектуальний капітал є стратегічним фактором економічного розвитку.

Нині існує необхідність відображати всі елементи інтелектуального капіталу в обліку для ефективної роботи суб'єкта господарювання. Неправильна оцінка окремих об'єктів інтелектуального капіталу призводить до втрати значної частини бухгалтерської інформації, неправильної інтерпретації результатів господарської діяльності, прийняття неправильних управлінських рішень відносно реальної вартості підприємства та її активів, що зменшує конкурентоспроможність підприємства в цілому.

Отже, нові економічні реалії підвищують роль інтелектуального капіталу, який стає основним чинником збільшення ринкової вартості суб'єктів господарювання, тому критичний аналіз сутності інтелектуального капіталу, запропоноване визначення його сутності та місця в обліку, підходів до оцінювання, а також розроблені пропозиції щодо відображення інформації про нього у фінансовій звітності дасть можливість краще зрозуміти складну економічну природу інтелектуального капіталу.

Література

1. Братчук, Л. М. Економічна сутність інтелектуального капіталу та його облікове забезпечення [Текст] / Людмила Михайлівна Братчук // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. — Том 21. — № 2. — С. 262–269.
2. Дерун І. А. Проблеми оцінювання інтелектуального капіталу та його відображення у фінансовій звітності [Текст] / І. А. Дерун // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 6 (144). — С. 103–113.
3. Эдвинсон Л., Мэлоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Академия, 1999. — С. 429–447.
4. Багриновский, К. А. Наукоемкий сектор экономики России: состояние и особенности развития [Текст] / К. А. Багриновский, М. А. Бендиков, И. Э. Фролов, Е. Ю. Хрусталева. — М.: ЦЕМИ РАН, 2001. — 380 с.
5. Євсєєв, А. Методологічні аспекти оцінки вартості інтелектуального капіталу [Текст] / А. Євсєєв // Економіка промисловості. — 2012. — № 3–4 (59–60). — С. 336–345.
6. Фролова, А. С. Формування концепції інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / А. С. Фролова. — Режим доступу: http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/bitstream/123456789/4019/1/s8_42_frolova.pdf.
7. Легенчук, С. Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу [Текст]: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. економічних наук: спец. 08.06.04 «бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / С. Ф. Легенчук. — К., 2006. — 20 с.
8. Гавкалова Н. Л., Маркова Н. С. Інтелектуальний капітал та його соціальна складова // Вісник ЖДТУ. — 2005. — № 1 (31). — С. 58–62.
9. Sveiby K. E. Methods for Measuring Intangible Assets [Електронний ресурс] / К. Е. Sveiby. — Режим доступу: <http://www.sveiby.com>.
10. Легенчук С. Ф. Дослідження обліку і контролю інтелектуального капіталу в Україні: аналіз результатів та напрями розвитку // Вісник Донецького університету економіки і права. — 2009. — № 2. — С. 100–105.
11. Lev, B., Canibano, L., Marr, B. An accounting perspective on intellectual capital // <http://www.uam.es>.

12. Козырев А. Н. Макаров В. Л. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности. — М.: Интерреклама, 2003. — 352 с.
13. Alcaniz, L., Gomez-Bezares, F., Roslender, R. (2011). Theoretical perspectives on intellectual capital: a backward look and a proposal for going forward. *Accounting forum*, 35: 104–117.
14. Mouritsen, J., Per Buck, N., Marr, B. (2004). Reporting on intellectual capital: why, what and how? *Measuring Business Excellence*, 1(2): 46–54.

References

1. Bratchuk, L.M. (2015), «The economic essence of intellectual capital and his registration software» *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats.*, Ternopil: Publishing and printing center Ternopil National Economic University, «Economic Thought», vol. 21, no. 2, pp. 262–269.
2. Derun, I.A. (2013), «Problems of evaluation of intellectual capital and its reflection in the financial statements» *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6 (144), pp. 103–113.
3. Edvinson L. and Malone M. (1999), «Intellectual capital. Determining the true value of a company» *Novaia postyndustrial'naia volna na Zapade. Antolohyia*, pp. 429–447.
4. Bagrinovskij, K. A., Bendikov, M. A., Frolov, I. Je., Hrustalev, E. Ju. (2001), «The high-tech sector of the Russian economy: the state and development features», Moscow: CEMI RAN.
5. Yevsieiev, A. (2012), «Methodological aspects of assessing the value of intellectual capital», *Ekonomika promyslovosti*, vol. 3–4 (59–60), pp. 336–345.
6. Frolova, A. S. (n.d.), «Formuvannia kontseptsii intelektualnoho kapitalu pidpriemstva», Retrieved from: http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/bitstream/123456789/4019/1/s8_42_frolova.pdf.
7. Lehenchuk, S. F. (2006), «Bukhhalterske vidobrazhennia intelektualnoho kapitalu»: avtoref. dys. Na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekonomichnykh nauk: spets. 08.06.04 «bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)», Kyiv, Ukraine.
8. Havkalova, N. L. and Markov, N. S. (2005), «Intellectual capital and its social component», *Visnyk ZhDTU*, vol. 1 (31), pp. 58–62.
9. Sveiby K. E. «Methods for Measuring Intangible Assets», Retrieved from: <http://www.sveiby.com>.
10. Lehenchuk, S. F. (2009), «The study accounting and control of intellectual capital in Ukraine: Analysis results and trends of», *Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky i prava*, vol. 2, pp. 100–105.
11. Lev, B. Canibano, L. and Marr, B. «An accounting perspective on intellectual capital», Retrieved from: <http://www.uam.es>.
12. Kozыrev, A.N. and Makarov, V.L. (2003), *Otsenka stoymosty nemateryal'nykh aktyvov y yntellektual'noj sobstvennosti* [Valuation of intangible assets and intellectual property], Ynterrekлама, Moscow, Russia.
13. Alcaniz, L. Gomez-Bezares, F. and Roslender, R. (2011), «Theoretical perspectives on intellectual capital: a backward look and a proposal for going forward», *Accounting forum*, vol. 35, pp. 104–117.
14. Mouritsen, J. Per Buck, N. and Marr, B. (2004), «Reporting on intellectual capital: why, what and how?» *Measuring Business Excellence*, vol. 1(2), pp. 46–54.